

כתונת בדם

מים ראשונים: כבר דנו בנושא קרוב בדברינו [כתונת הפסים](#) בפרשה זו, והפעם נתמקד בשילוב המצמרר של כתונת ודם. ואם נחזור על מקצת הדברים שכתבנו שם, נקווה שעדיין יתקיים בנו מאמר הגמרא במסכת חגיגה דף ג עמוד א: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" ובלשון תוספתא סוטה (ליברמן) פרק ז הלכה ח: "אי אפשר שלא יהא חידוש בבית המדרש". ו"דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ירושלמי ראש השנה פרק ג הלכה ה).

וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכְּתֹנֶת בְּדָם: וַיִּשְׁלְחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפָּסִים וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מִצְאָנוּ הֵכֵר נָא הַכְּתֹנֶת בְּנֶךְ הוּא אִם לֹא: (בראשית לו לא-לב).¹

בראשית רבה פרשה פד סימן יט

"ויקחו את כתונת הפסים וישחטו שעיר עזים" - ולמה שעיר עזים? שדמו דומה לשל אדם.²

רמב"ן בראשית פרק לו פסוק לב

"וישלחו את כתונת הפסים ויביאו אל אביהם" - בצווי. או וביאו, השלוחים המביאים. כי שלחו אותה ועודם בדותן, ואמרו: זאת מצאנו הכר נא. או ששלחו אל חברון לבית האחד מהן, ובבואם הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו ... ויש מפרשים, וישלחו, שתקעו בה השלח לקורעה במקומות רבים כדמות שיני חיות, מלשון: "בשלח יעבורו" (איוב לו יב).³

בראשית רבה פרשה פד סימן ח

"ועשה לו כתונת פסים" - שהפסיו עליה איזה מהם יוליכה לאביו ועלת ליהודה.⁴

בראשית רבה פרשה פד סימן ו

"ויבא יוסף את דבתם רעה" – מה אמר? ר' מאיר אומר: חשודים בניך על אבר מן החי, ר' יהודה אומר: מזלזלים הם בבני השפחות וקורין אותן עבדים. ר' שמעון אומר: תולים עיניהם בבנות הארץ. ר' יהודה בן ר' סימון אומר: על שלושתם לקה: "פלס ומאזני משפט לה" (משלי טז יא). אמר לו הקב"ה: אתה אמרת חשודים הם על אבר

¹ ראה דברי אלשיך על הפסוק: "ראוי לשים לב מי הכניסם בזה. וטוב היה להסתיר הדבר ולומר לא ראינו ולא הגיע אלינו ולא ידענו מה היה לו. או יאמרו שמצאוהו הרוג או ששמעו עליו שמת או נהרג, ולא לצבוע הכתונת ולשלחה ולהביאה אל אביהם ולומר הכר נא להשקותו כוס רעל". [ראה גם דברי רבי בחיי בן אשר בראשית מד יז: "ונחשב להם לאכזריות גדול מה שטבלו הכתונת בדם השעיר ואמרו לאביהם: זאת מצאנו". למה באמת בחרו האחים באופציה זו? נראה בפשטות שהם הלכו והסתבכו, עבירה גררה עבירה, עד שהגיעו למעשה טבילת כתונת הפסים בדם ושליחתה ליעקב, מעשה שלא תוכנן מראש. ובפשט המקרא, יש לקרוא בעיון את הפסוקים לפני ואחרי אלה שהבאנו. האם היה ראובן שותף למעשה הזה? האם יהודה היה שותף? האם הסכימו שני האחים הגדולים למעשה שאר האחים בדיעבד משום שגם להם לא היה פתרון לשאלה הקשה: "ומה נגיד לאבא"?

² אין ספק שזהו רגע השיא בקורותיה של כתונת הפסים שבין צבעיה גם צבע ארגמן, בחוטיה צמר כבשים או עזים המסמלים את עבודת יעקב ברחל, ותוכה רצוף אהבת אב לבן האשה האהובה שכבר איננה בחיים. וכעת היא נצבעת בצבע דם של בעל החיים ממנו טוו את חוטיה, אשר דמו דומה לדם אדם, ונשלחת לאב במסר בוטה אך סמוי: גם בן האהובה כבר לא בחיים. ראה מה עלה בגורל סמל אהבתך שהפכה לאפליה. זהו, ללא ספק, אחד הציורים הקשים והעזים בתורה ובתנ"ך כולו, ובדברינו [כתונת הפסים](#) עמדנו גם על ההשוואה המצמררת עם תמר בת דוד שנאנסה בידי אמנון אחיה וגם לה כתונת פסים שהפכה מפאר לאפר, כמתואר בשמואל ב פרק יג.

³ ובדומה לכך מפרשים ספורנו, רבינו בחיי, פירוש הרא"ש ועוד. למרות שרמב"ן מביא כאן שני פירושים למילה "וישלחו", אנו מבקשים לראותם כעניין אחד. לאחר מעשה המכירה צריכים האחים להמציא סיפור לאבא יעקב. הם קורעים את כתונת הפסים בכלי ברזל חד (בשלח = חנית או כידון), טובלים אותה בדם שעיר ששחטו לשם כך ("שוחטים ואוכלים", להלן) ושולחים אותה ביד מישהו אחר לאביהם. ראה גם שכל טוב (בובר) על הפסוק: "וישלחו את כתונת הפסים. כשהיא מגולגלת בדם שעיר". ובפירושו לבראשית מה כו: "כבר הראו לו כתונת יוסף מעוגעגת בדם, ואמרו טרף טרף יוסף". אולי הכוונה "מגועגעת", ראה השורש עגגע במילונים שהוא גם במשמעות מתפלש או מתגלגל. אבל המדרש הבא, לא מסכים שהאחים שלחו ביד מישהו אחר.

⁴ הרעיון שכתונת פסים באה מהפס - ההגרלה - שהאחים ערכו ביניהם מי הוא שילך ויבשר ליעקב שיוסף נטרף ע"י חיה רעה, מופיע גם במדרשים אחרים. ראה אגדת בראשית (בובר) פרק סא: "היו מפיסין זה עם זה, מי יטול אותו ויוליכו אל יעקב אביהם". ויצא הגורל על יהודה ועל כך הוא נענש, לשעתו ולדורות ולא בכדי נמצאת פרשת יהודה ותמר בסמוך לסיפור מכירת יוסף. עונש לשעתו: "וישלחו את כתונת הפסים - ביד מי שלח? ביד יהודה. אמר הקב"ה ליהודה: אתה אמרת לאביך הכר נא הכתונת, חייך שתאמר לך תמר הכר נא למי החותמת" (מדרש אגדה (בובר) בראשית לו לב). וכן הוא בבראשית רבתי פרשת וישב עמוד 188: "ויכר יהודה ... צווח ואמר ... טוב לי שאשרף באש הנכבה ולא באש אוכלת אש, על שלקחתי כתנת אחי וטבלתי אותה בדם והולכתי אותה לאבי ואמרתי לו הכר נא גו' - מדה כנגד מדה קבלתי, שתמר אמרה לי הכר נא". ומזכרת עיון לדורות: "שעיר עזים אחד לחטאת - כנגד יהודה. שהוא הביא לאביו כתונת הפסים של יוסף שהטבילוהו בדם השעיר", מדרשים שנראה להלן. וכבר הארכנו לדון במעשה יהודה ותמר הן בדברינו [מעשה יהודה ותמר נקרא ומיתרגם](#) והן בדברינו [צדקה ממני](#).

מן החי – חייד, אפילו בעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואוכלים: "וישחטו שעיר עזים" (בראשית לו לא); אתה אמרת: מזלזלים בבני שפחות וקורין אותם עבדים – "לעבד נמכר יוסף" (תהלים קה יז); אתה אמרת: תולים עיניהם בבנות הארץ – חייד שאני מגרה בך את הדוב: "ותשא אשת אדוניו וגו'" (בראשית לו ז).⁵

זוהר כרך א (בראשית) פרשת וישב דף קפה עמוד ב

בגין דאיהו אקריב שעיר ואכחיש ליה לאבוי דאיהו סטרא דיליה, אתענש בהאי שעיר אחרא דאקריבו ליה בנוי דמא דיליה. באיהו כתיב: (בראשית כ"ז) ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו, בגין כך: "ויטבלו את הכתונת בדם", אקריבו ליה כתונתא לאכחשא ליה וכלא דא לקבל דא. איהו גרים, דכתיב: "ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד", בגין כך גרמו ליה דחרד חרדה בהוא זמנא, דכתיב: "הכר נא הכתנת בנך היא אם לא".⁶

מסכתות קטנות מסכת סופרים הוספה א פרק א

תני: מה עשה יעקב אבינו כשהביאו בניו את הכתונת בדם? לא האמין להן כל עיקר. מניין? דכתיב: "וימאן להתנחם", לפי שאין מקבלין תנחומין על חי ... ומה עשה? הלך בהרים, וחצב שנים עשר אבנים, והעמידן שורה, וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו ... ראוּבן טלה ניסן, וכן לכל אבן ואבן ... ואמר להן: גוזרני עליכם שתעמדו לראובן, ולא עמדו. לשמעון, ולא עמדו. וכן לכל שבט ושבט, ולא עמדו האבנים. וכיון שהזכיר להם שם יוסף, מיד עמדו וכרעו לפני אבן יוסף.⁷

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויגש סימן ז

... כיון שראה יוסף כך, התחיל אומר להם בתחנונים ובלשון רכה, אמר להם: איני רוצה לידע אלא לבנימין הזה, מי נתן לו עצה לגנוב את הגביע? שמא אתם נתתם לו עצה לגנוב את הגביע? כיון ששמע בנימין כך, אמר: לא הם נתנו לי עצה, ולא אני נגעת בגביע. אמר לו: הישבע לי. התחיל לישבע לו. ובמה נשבע לו? בפרישותו של יוסף אחי ממני, לא נגעת בו.⁸ ולא בשילוח חצים שנשתלחו בו ... ולא בהפשט שהפשטוהו ... ולא בהשלכה

⁵ ראה המקור בירושלמי פאה פרק א הלכה א: "אמר רבי יודה בן פזי: פלס מאזני משפט לה' מעשהו כל אבני כיס. מה אמר: חשוּדִין הן על אבר מן החי - אמר הקב"ה: כך אני מוכיח עליהן שהן שוחטין ואזלין: וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם. מה אמר: מזלזלין הן בבני השפחות ונוהגים בהן כעבדים - לעבד נמכר יוסף. מה אמר: נותנים עיניהם בבנות הארץ - הא דובא מתגרי לך: ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף". מדרש זה מעביר לפחות חלק מהאשמה על כתפי יוסף. ואולי אפילו לכתפי יעקב שבגלל ש"שינה בין הבנים" נולדה שנאת האחים וירדו למצרים, כפי שהראינו בדברינו [כתונת הפסים](#). ראה פירוש רשב"ם בראשית לו כג שנלחם בדעה זו: "את כתונת הפסים - יש מפרשים לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמה תחילה השנאה. וזה אינו. אלא לפי שהוא אומר לפנינו וישלחו את כתונת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו כמו שאמר: ויכירה ויאמר כתונת בני, לכך הוא מזכירה כאן". לפי רשב"ם, הכל היה מתוכנן מראש ושליחת כתונת הפסים כשהיא מגואלת בדם הייתה במחשבה תחילה ולא מפלט בדיעבד כדי לצאת מהסבך. אבל מכלל דבריו ומהמדרשים הנ"ל אנו למדים שיש שיטות התולות לפחות חלק מהאשמה על כתפי יוסף ויעקב. האם הן מצדיקות מעשה כה קשה? ובכלל, איך אפשר לשבח שחיטת שעיר כדת וכדין והקפדה על דין אבר מן החי, כשכל המטרה היא המעשה הנורא של טבילת הכתונת בדם ושליחתה לאבא יעקב עם המסר הקר: "זאת מצאנו, הכר נא הכתונת בנך היא אם לא"? ראה גמרא יומא כג ע"א: "ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים.."

⁶ גם ללא תרגום מדויק ומוסמך של קטע זה לעברית, נראה שהמסר הכללי של דברים אלה הוא ברור. שורה קודם אומר הזוהר שאפשר שיעקב נהג כזאת במעשיו כלפי יצחק אביו, אבל הקב"ה מדקדק עם הצדיקים אפילו כחוט השערה ולפיכך נענש על שהכחיש (החליש) את אביו. בשל ההתחזות של יעקב בעזרת עורות גדיי העזים, נענש שהביאו לו בניו את הכתונת כשהיא טבולה בדם שעיר. שעיר כנגד גדי, בגד חמודות כנגד כתונת פסים. וחרדת יעקב כשאוּמרים לו: "הכר נא הכתונת בנך היא אם לא", היא כנגד החרדה שגרם לאביו: "ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד". וכידוע גם, יעקב גלה מאביו עשרים ושתיים שנה וכך גם יוסף מיעקב. (וגם כהו עיניו בסוף חייו בדומה ליצחק). אבל אם כך היא המידה כנגד מידה ליעקב, עדיין מה הצידוק של האחים לעשות מעשה כזה? וכי הם השלוחים של המקום? זאת ועוד, האם מכאן ואילך כל חיינו הם שרשרת אחת ארוכה של מידה כנגד מידה? יעקב ליצחק, יהודה ליוסף, יוסף ליעקב ועם ישראל לדורותיו. עדיין מהדהד המעשה שעשו האחים והסיפור לא נגמר. עד עשרה הרוגי מלכות יגיע ועד שעיר החטאת שקרב בכל מועד ובכל חג (רמב"ם, מורה נבוכים, מובא להלן).

⁷ וכך עושה שם יעקב גם ניסיון עם אלומות השדה: "וכתב עליהן שמות השבטים והמזלות והחדשים ואמר להן, גוזרני עליכם שתשחתו ללוי שהוא לבוש אורים ותומים, לא עמדו, ליהודה שהוא מלך, ולא עמדו, וכשהזכיר להן יוסף, עמדו וכרעו כולם ליוסף". וכן עם שמות משמרות הכהונה: "אלישיב הכהן, על שם להשיבו אל אביו, אלקנה, שקנהו פוטיפר וכו'". זה מדרש קצת מיסטי, אבל גם פרשן פשט כרשב"ם טוען שלמרות כתונת הדם (ואולי בגללה), לא האמין יעקב לאחים ולפיכך כן האמין לבשורה שיוסף חי, לאחר שהוא מתגלה לאחים ושולח עגלות להביא את אביו אליו. ראה פירושו לבראשית לו יא: "ואביו שמר את הדבר". ואחרים (מדרש שכל טוב ועוד) חולקים ואומרים שדא עקא, שבגלל הכתונת בדם, לא האמין להם יעקב: "כי לא האמין להם - כבר הראו לו כתונת יוסף מעוּגָגת בדם, ואמרו טרף טרף יוסף, ועכשיו מבשרין שהוא מלך!". האמין יעקב או לא, אין זה משנה את חומרת מעשיהם של האחרים, כפי שכבר הבאנו בדברי רבי בחיי בן אשר, בראשית מד יז: "ונחשב להם לאכזריות גדול מה שטבלו הכתונת בדם השעיר ואמרו לאביהם: זאת מצאנו. לפיכך היה העונש בהם בגופם שהתחיל השעבוד בהם אחרי מות יוסף מיד".

⁸ בגביע.

שהשליכוהו לבור ... ולא במכירה שמכרוהו לישמעאלים, ולא בטבילה שטבלו כותנתו בדם - שלא נתנו לי עצה, ולא נגעתי בגביע.⁹

מדרש תנחומא הרגיל פרשת ויגש סימן ה

א"ל יהודה: דין שקר אתה דן אותנו. א"ל יוסף: אין לך דין שקר כמכירת אחיכם! א"ל יהודה: נורא דשכם דליק בלבי.¹⁰ א"ל יוסף: נורא דתמר כלתך אנא מטפי.¹¹ א"ל יהודה: רתח אנא ולית דמהימן לי.¹² א"ל יוסף: רתחא דידך אנא מתבר.¹³ א"ל יהודה: עכשיו אני אצא ואצבע כל שווקים שבמצרים בדם. א"ל יוסף: צבעים הייתם מימיכם שצבעתם כתונת אחיכם בדם ואמרתם לאביכם: טרוף טרוף.¹⁴

מסכת זבחים דף פח עמוד ב

ואמר רבי עיניני בר ששון: למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה? לומר לך: מה קרבנות מכפרין, אף בגדי כהונה מכפרין. כתונת מכפרת על שפיכות דם, שנאמר: "וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם". מכנסים מכפרת על גילוי עריות ... מצנפת מכפרת על גסי הרוח ... אבנט מכפר על הרהור הלב וכו'.¹⁵

במדבר רבה פרשה יג סימן יד

"שעיר עזים אחד לחטאת" - כנגד יהודה שהוא הביא לאביו כתונת הפסים של יוסף שהטבילוהו בדם השעיר, שנאמר: "וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם" (בראשית לו לא). ויהודה הביאה לאביו ואמר: "הכר

⁹ מדרש זה שייך לפרשת ויגש וכבר הארכנו לדון בו בדברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#). בנימין נשבע שלא גנב את הגביע, באירועים הקשים שקרו ליוסף אחיו. זו שבועה בנקיטת אירוע בדומה לנקיטת חפץ. מעין "התפסת שבועה" בדומה להתפסת נדר - כשם שאירוע זה קרה, מפורסם וחרוט בראש כולם, כך אני לא גנבתי את הגביע. שבועה זו איננה מוכרת להלכה והיא עצמה, כך נראה, מעין "התפסה" של המדרש מהלכה לאגדה. כך או כך, הדיאלוג שעפ"י המקרא מתנהל כולו בין יהודה ליוסף, הופך במדרש לדיאלוג גם בין יוסף לבנימין שמגן על עצמו ("לא נגעתי בגביע"). על אחיו ("לא הם נתנו לי עצה") ו"על הדרך", חוזר ומעורר אצל יוסף את כל האירועים הקשים שקרו לו ואף מוסיף אירועים שלא ידע, כגון הטבלת כתונת הפסים בדם וממילא כך גם שילוחה לאביו ואולי גם את אמירת "הכר נא" (שאינם במדרש). אזכור אירועים קשים אלה, והוספת הטבלת הכתונת בדם שיוסף לא ידע עד כאן, ודאי לא יסייעו לפיוס האחים. אבל נראה שלדרשן חשוב להוציא את הכל לאור, לחשוף את הסיפור במלואו, כי אחרת לא יהיה כאן פיוס אמיתי. ראה המשך המדרש שם בתיאור שמות בניו של בנימין שכולם נתנו על ידו לציון זיכרון יוסף אחיו, עד שמגיע הרגע בו: "כיון ששמע יוסף לא יכול לכבוש רחמיו, שנאמר ולא יכול יוסף להתאפק ... ויתן את קולו בבכי". האם היה בסוף פיוס אמיתי? זה כבר נוגע לפרשות ויגש ויחיי. ראה דברינו [הסיפור שלא סופר](#) בפרשת ויגש וכן שוב בדברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#) שם ודברינו [לו ישטמנו יוסף](#) בפרשת ויחיי.

¹⁰ אש שכם דולקת בלבי.

¹¹ אש תמר כלתך ואני אכבנה.

¹² אם ארתח - אכעס אין לי נאמן - מי שאחראי עלי ויעצור בעדי. כך נראה לנו להסביר.

¹³ את רתחך וכעסך, אני שובר.

¹⁴ סמיכות המדרשים היא שלנו וכולה באחריותנו. הדיאלוג הרך בין יוסף לבנימין לעיל, הופך כאן לדיאלוג עז וקשה בין יוסף ליהודה, בין השור לאריה שעומדים מוכנים לקרב זה מול זה (ראה המדרשים הציוויים בתנחומא שם ובבראשית רבה צג, משם לקוח המשל). יוסף שידוע כעת שלא רק שמכרוהו האחים, אלא גם טבלו את כותנתו בדם (וגם אמרו לאביו "טרוף טרוף יוסף") משתמש במידע זה כדי להקניט את יהודה ולצנן את חמתו. מי שצבע את כתונת אחיו בדם, ואמר יוסף, ודאי שייצבע את כל מצרים בדם אם רק יוכל (מה שאח"כ אגב עושה משה ...)! במדרש הקודם נרגעים הדברים ורחמי יוסף מתפרצים ואילו במדרש הזה, בו יוסף מקניט את יהודה בכתונת הדם, הוא בסוף נרתע: "כיון שראה יוסף שהסכימה דעתם להחריב את מצרים אמר יוסף בלבו מוטב שאתוודע להן ואל יחריבו את מצרים". ואנחנו גולשים לפרשת ויגש. שים לב אגב לאי-דיוק המדרש בסופו. לא האחים אומרים ליעקב: "טרוף טרוף יוסף". הם אומרים: "הכר נא הכתונת בנג' היא" ויעקב מסיק את המסקנה: "חיה רעה אכלתהו, טרוף טרוף יוסף". האם טעה כאן הדרשן או המעתיק, או שיש כאן כוונת מכוון ששמה את דברי יעקב בפי האחים כתוצאה בלתי נמנעת של מעשיהם ודבריהם?

¹⁵ וכן הוא בגמרא ערכין טז ע"א ובירושלמי יומא פרק ז הלכה ג: "אמר רבי סימון: כשם שהקרבנות מכפרין, כך הבגדים מכפרין: בכתונת ומכנסים מצנפת ואבנט. כתונת היתה מכפרת לובשי כלאים, אית דבעי מימר: על שופכי דמים, כמה דאת אמר: ויטבלו את הכתונת בדם. מכנסיים היה מכפר על גילוי עריות ... מצנפת היתה מכפרת על גסי הרוח ... אבנט היה מכפר על הגנבים ואית דבעי מימר על העוקמנים". וכן הוא בשיר השירים רבה ד ה, ויקרא רבה י ו ועוד. ואנחנו שואלים: מה פשר כתונת הכהנים שהייתה מכפרת על שפיכות דמים? הרי אמרה תורה: "מעם מזבחי תקחנו למות" (דברינו [לאחוז בקרבנות המזבח](#)). ראינו את פירוש רש"י שם בגמרא ערכין וכן פירוש מהרש"א שם על הדף ולא נחה דעתנו. ראה גם פירוש כלי יקר לשמות כח לט שמביא בשם רבינו בחיי: "שהגוף הוא כתונת של הנפש ומלבושו ואם כן יש דמיון ויחס לכתונת זה עם גוף הנרצח". כתונת הכהן מזדהה עם הנרצח, אבל איזו כפרה יש כאן? ובעל עקידת יצחק (רבי יצחק ב"ר משה עראמה, ספרד מאה 15) מעלה את הרעיון "שהאנשים הרשעים אשר רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם, דרכם ללבוש לפי מעשיהם וכולם יהיו בגדיהם קצוצי פאה ושוליהם לא יגיעו להם לבד משוק עד ירך כי בזה יקלו לרדוף ולהשיג". ואילו הכתונת של הכהנים במקדש היא "הפך זה ממש, כי היא מגעת עד העקב והלבוש אותה פסיעותיו מתקצרות ויצרו צעדי מלכת". שוב ראינו את דברי התוספות בגמרא זבחים הנ"ל שמשווים כפרת בגדים זו עם מעשה עגלה ערופה, שם הכפרה היא רק על האחריות הכללית של הנהגת הציבור למנוע רציחות ולדאוג למחסורם של הנצרכים, ואיננה פוטרת חו"ח את הרוצח אם יתפס. ראה דבריהם שם: "... אבל דין שפיכות דמים לא בטל, דכתונת שמכפרת על שפיכות דמים אין מכפרת על ההורג, אלא על ישראל שערבין זה בזה. דומיא דעגלה ערופה דכתיב (דברים כא) כפר לעמך ישראל ואציבור מכפרת ולא על ההורג". האם התכפר לאחי יוסף אחרי שבכל זאת הוא נמצא חי ושלם והם לא הרגוהו כאשר חשבו לעשות והוא לא נמק בעבדות אלא יצא למלך?

נא הכתונת בנך היא" (שם לב). לכך נמדד לו באותה מידה, שאמרה לו תמר: "הכר נא למי החותמת והפתילים" (שם לח כה). ולכך נאמר בזה "לחטאת" - שהביאוהו כפרה עליו על שציער את אביו.¹⁶

ספרא פרשת שמיני פרשה א

וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן? אלא אמר להם: אתם יש בידכם בתחילה ויש בידכם בסוף. יש בידכם בתחילה: וישחטו שעיר עזים, ויש בידכם בסוף: עשו להם עגל מסכה. יבוא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים, יבוא עגל ויכפר על מעשה עגל.¹⁷

מסכת גיטין דף נז עמוד ב

אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: סח לי זקן אחד מאנשי ירושלים, בבקעה זו הרג נבזראדן רב טבחים מאתים ואחת עשרה ריבוא, ובירושלים הרג תשעים וארבע ריבוא על אבן אחת, עד שהלך דמן ונגע בדמו של זכריה, לקיים מה שנאמר: "ודמים בדמים נגעו".¹⁸ מצא את דמו של זכריה שהיה רותח (מבעבע) ועולה.¹⁹ אמר: מאי האי (מה זה)? אמרו לו: דם זבחים שנשפך. הביא דם של בהמות ולא היה דומה לדם זה. אמר להם: אי תאמרו לי (מה פשרו של דם זה) - מוטב, ואי לאו - אסרוק בשרכם במסרקות של ברזל. אמרו לו: מאי נאמר לך, נביא היה בנו שהיה מוכיח אותנו בענייני שמים וקמנו עליו והרגנוהו. וזה כמה שנים שלא נח דמו.²⁰

שבת שלום מחלקי המים

¹⁶ יהודה נבחר ראשון לקרבנות הנשיאים בחנוכת המשכן, ראה דברינו **נחשון הראשון** בפרשת נשא. אך בה בעת מקבל גם תזכורת לשעיר יוסף ולמעשה הנורא שעשה לאביו, בשעיר החטאת שהביא באותו מעמד. מוטיב זה חוזר שם גם בקרבנות נשיאים אחרים. ומיהודה התרחבה תזכורת מעשה השעיר וכתונת הדם לכל שעירי החטאת שעם ישראל (יהודים) מקריבים בכל ראש חודש ובמועדים. ורבו על כך המדרשים והפרשנים. ראה סיכום הדברים ברמב"ם מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מו: "אבל החכמים ז"ל שמו טעם היות כפרת צבור לעולם בשעירים, בעבור שחטא עדת ישראל כלה היה בשעיר רמז למכירת יוסף הצדיק, שנאמר בעניינו: וישחטו שעיר עזים, ולא יהיה זה הטעם חלוש בעיניך, כי כונת כל אלו הפעולות לישוב בנפש כל חוטא וכל איש מרי שצריך לזכור ולהזכיר חטאו תמיד, כמו שנאמר וחסאתי נגדי תמיד, ושצריך כפרה על החטא ההוא הוא וזרעו וזרעו וזרעו בעבודה שתהיה ממין המרי ההוא".

¹⁷ מדרש תורת כהנים זה הוא אולי המקור הקדום ביותר לחטא מכירת יוסף לדורות ונראה שממנו שאבו כולם, כולל הרמב"ם שהבאנו לעיל. ראה ציטוט מדרש זה בפירוש רמב"ן לויקרא פרק ט פסוק ג. (ואולי קדם לו ספר יובלים בו מוזכר בפירוש הקשר בין שעירי יום הכיפורים ומכירת יוסף). להבנת המדרש, ראה ויקרא ט ב-ג בהבדל שבין הקורבן שהביא אהרון, ביום השמיני לחנוכת המשכן, בשם עצמו, ובין הקרבן שהביא בשם העם. אצל אהרון יש רק עגל לחטאת ואילו אצל בני ישראל, בניהם של אחי יוסף, יש שעיר עזים ועגל. ראה דברינו **כפרת אהרון וכפרת העם** בפרשת שמיני. ראה פירוש משך חכמה על ספרא זה שאומר: "דעל מכירת יוסף יש קצת אמתלא, משום דיוסף לא היה לו להביא דבתם רעה ליעקב, רק היה לו להוכיחן בעצמו. אבל עכשיו שחורר שהוכיח אותם - הָרְגוּ, שוב נתעורר עליהם חטא מכירת יוסף שאינם מקבלים תוכחה". ובפירושו לויקרא פרק טז פסוק ל הוא אומר: "וזה שאמרו: כי אתה סלחן לישראל - היינו על כל החטאים שבין אדם למקום, שהרושם הוא משורש העגל, שנאמר (שמות לב, ד) אלה אלהיך ישראל, ושם נאמר: סלחתי כדברך. ומחלן לשבטי ישורון - היא על חטאים שבין אדם לחבירו, ששורש שלהם הוא מחטא מכירת יוסף, שחטאו שבטי ישורון". האם כבר נסלח לשבטי ישורון? האם בכל דור חוזר ונייעור חטא מכירת יוסף (וחטא העגל) ולעולם לא יימחה הכתם?

¹⁸ זכריה הנביא שנהרג ועתה הנה דמו נדרש, הוא מוטיב מרכזי באגדות החורבן. הכוונה לזכריה בן יהוידע הכהן, שהציל את יואש המלך בקטנותו והעם שוכח טובה זו, כמתואר בדברי הימים ב פרק כד: "וַיְהוֹדוּ אֱלֹהִים לְבָשָׁה אֶת־זִכְרֵיהֶּן בְּיְהוֹדָע הַפֶּהן וַיַּעֲמֵד מֵעַל לָעַם וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה אָמַר אֱלֹהִים לְמַה אֲתֶם עֹבְרִים אֶת־מִצְוֹת ה' וְלֹא תִצְלְחוּ כִּי־עֲזַבְתֶּם אֶת־ה' וַיַּעֲזֹב אֶתְכֶם: וַיִּקְשְׁרוּ עֲלֵיו וַיִּרְגְּמֵהוּ אֲבָן בְּמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ בְּחֹצֵר בֵּית ה': וְלֹא־זָכַר יוֹאֵשׁ הַמֶּלֶךְ הַחֹסֵד אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹדָע אֲבִיו עִמּוֹ וַיְהִי אֶת־בְּנֵיו וְכַמּוֹתוֹ אָמַר יָרָא ה' וַיִּדְרֹשׁ".

¹⁹ בתרגום הגמרא מארמית לעברית מכאן ואילך, הסתייענו בגמרא שטיינזלץ.

²⁰ וההמשך שם שנבזראדן הורג עוד ועוד אנשים, עד שהוא עצמו קורא לדמו של זכריה שישקוט: "זכריה, זכריה, טובים שבהם אבדתים, נוח לך שאאבד את כולם?" הדם נח ונבזראדן מהרהר בתשובה ומתגייר. חטא מכירת יוסף נמשך כידוע עד החורבן ועד עשרה הרוגי מלכות שנענשו בגינו, כפי שאנחנו אומרים בסליחות בימים נוראים ומזכירים את חטא מכירת יוסף פעמיים סמוכים ביום הכיפורים: בסדר העבודה ובפיוט על עשרה הרוגי מלכות שבא מיד לאחר מכן. כשעמד ההיכל על מכונו וגם לאחר שחרב. ובמדרש משלי (בובר) פרשה א: "אמר ר' יהושע בן לוי: לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף. א"ר אבין: הוי אומר, נפרעו עשרה מכל דור ודור ועדיין אותו החטא קיים". כאן, במדרש חורבן זה (שיש לו מקבילות בסנהדרין צו ע"ב, מדרש איכה רבה ועוד) מנסים בני ישראל להסתיר את דמו הרוחח של זכריה הנביא שהרגו ואומרים לנבזראדן שדם זה הרוחח הוא דם של הקרבנות של בית המקדש. נבזראדן מתריס כנגדם שאין זה אותו הדם! עונש צאצאי בני יעקב שמכרו את יוסף וחיפו על מכירתו בהטלת כותנתו בדם שעיר "שדמו דומה לדם אדם" (בראשית רבה בו פתחנו) אינו רק בשעיר החטאת שהיו מקריבים כל ראש חודש ומועדים (אבל לא בשבת), אלא גם בחורבן עצמו שבו דם הקרבנות אינו יכול לכסות, להידמות ולהתערבב בדם בני אדם שנרצחו. אין דם מחפה על דם. קרבנות ובגדים אינם מכפרים על שפיכות דמים וגם לא על צערו של אב שנהגו בו באכזריות כה קשה, בין אם האמין להם ובין אם לא. וגם לא אחרי שמתברר שיוסף חי וכי הוא מושל בארץ מצרים. רק נשוב ונתנחם בדבריו של משך חכמה הנ"ל: "כי אתה סלחן לישראל - היינו על כל החטאים שבין אדם למקום, שהרושם הוא משורש העגל, שנאמר (שמות לב, ד) אלה אלהיך ישראל, ושם נאמר: סלחתי כדברך. ומחלן לשבטי ישורון - היא על חטאים שבין אדם לחבירו, ששורש שלהם הוא מחטא מכירת יוסף, שחטאו שבטי ישורון".